

Keramický cášský roh ze zaniklé středověké vsi na k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, střední Morava

Pavel Fojtík

Článek představuje nález cášského keramického rohu z prostoru zaniklé středověké vsi Rakousky, dnes k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, který disponuje spolehlivým nálezovým kontextem. Jedná se o první bezpečně rozpoznatý exemplář tohoto specifického druhu artefaktu z území Moravy a jeden z mála kusů pocházejících z českých zemí vůbec. Jeho publikace rozšiřuje dosud známé spektrum devocionálií (nejen) cášského původu a v rovině obecně ilustruje zbožnost, a především vysokou mobilitu středověkého člověka.

středověk – Morava – Cáchy – poutní suvenýr – keramický roh – zaniklá středověká ves

Ceramic Aachenhorn from a deserted medieval village in the cadastre of Kralice na Hané, Prostějov district, central Moravia. The article presents the find of a ceramic pilgrim horn from the deserted medieval village of Rakousky in the cadastre of Kralice na Hané, Prostějov district, Central Moravia, a site that provides a reliable find context. The artefact is the first positively identified specimen of its kind in Moravia and one of the few from the Czech lands as a whole. The publication of the find expands the known spectrum of devotional (and other) artefacts of Aachen origin and, on a general level, illustrates the piety and, above all, the high mobility of medieval man.

Middle Ages – Moravia – Aachen – pilgrim souvenir – ceramic horn – defunct medieval village

Úvod

Ve dnech 8. až 28. srpna 2012 proběhl záchranný archeologický výzkum související s plánovaným rozšířením výrobního areálu společnosti Žaluzie NEVA, s. r. o. (ZM 1 : 10 000, list 24-24-13, 147:360, 151:359, 151:357, 148:357, 147:355, 144:355), který prostorově přímo navázal na odkryvy realizované v Průmyslové zóně města Prostějova předešlého roku (např. Fojtík 2011). Zajímavou komponentou osídlení zde již tradičně byly objekty (např. válcovitá jámka po obvodu vyztužená vykotlaným a vypáleným dubovým kmenem – obj. č. 557/2012, související snad s koželužským řemeslem), jež spojujeme se zdejší zaniklou středověkou osadou, která je dnes bezpochyby nejvíce terénními odkryvy dotčenou, a tím i nejkomplexněji archeologicky poznanou památkou tohoto typu na střední Moravě (srov. Nekuda 2007, 24–29, obr. 14). Již v době terénního výzkumu upoutal naši pozornost keramický předmět, který se vymykal dosavadním běžným nálezům středověké hmotné kultury: v průběhu laboratorního zpracování nálezu byl identifikován jako torzo tzv. „cášského signálního rohu“ (v německé terminologii *Aachhorn*).¹

Cáchy jako poutní místo středověké Evropy

Cáchy byly kulturním centrem říše Karla Velikého a místem korunovací římských císařů. Právě s Karlem Velikým je neodmyslitelně spjata i významná dominanta města – cášská katedrála, která byla od roku 814 místem jeho posledního odpočinku a jejíž pokladnice ukrývá též nejceněnější říšské relikvie. Mariánský dóm dodnes uchovává též tzv. „čtyři velké relikvie“: tuniku, do níž byla oděna Panna Marie onu noc, kdy počala Krista; pruhu látky označované jako Ježíškovy plenky; plátno, které posloužilo k zavinutí hlavy sv. Jana Křtitele; bederní roušku ukřižovaného Krista. Zmíněné relikvie jsou ca od poloviny 14. století v pravidelných sedmiletých cyklech dodnes veřejně ukazovány v rámci proslulých cášských ostatkových poutí (obr. 1; podrobněji srov. Kühne 2000, zvl. 153–207; Schiffers 1930; 1951).

Cáchy se tak velmi brzy staly cílem poutníků z českých zemí vydávajících se „ad beatem virginem in Aquisgranum“ – tedy ke svatě panně v Cáchách, které byly záhy také objektem tzv. trestních

¹ Za cennou a přátelskou konzultaci artefaktu jsem zavázán Janu Frolíkovi.

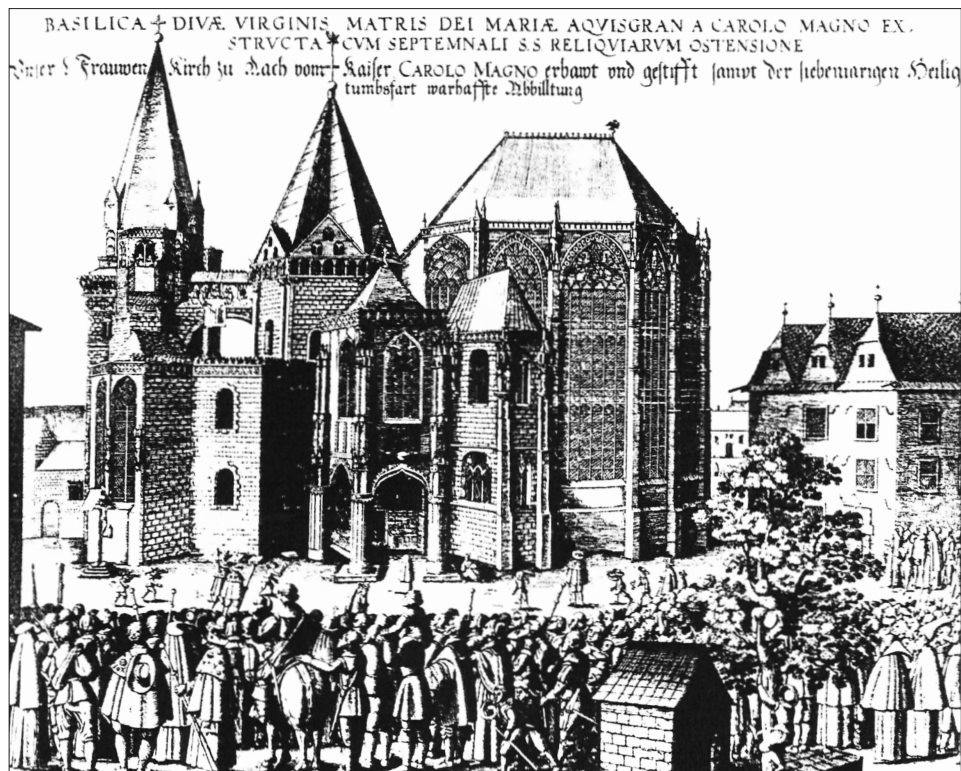
poutí, jež podstupovali, vedle věřících, i vrahové prosící zde za spásu nejen duše vlastní, ale i duše své oběti (např. *Foster – Koenigsmarková 2009*, 580–581; *Hrdina 2008*). Na jejich takřka masovou oblibu a snad i dominanci poukazují taktéž záznamy v dochovaných městských knihách (např. *Hrdina 2010*; *Velímský 1998*, 438), což velmi dobře ilustruje např. podrobnější sledování poutnických aktivit olomouckých měšťanů v letech 1365–1518: z 51 registrovaných záznamů jako konečný cíl putování sice převažuje Řím, ale Cáchy jsou destinací ihned následující (*Bláha 1998*, 50–53). Poutníkům přicházejícím ze středověkých Čech sloužil v cášské katedrále oltář sv. Václava, který nechal již roku 1362 zříditi český král a římský císař Karel IV.; kvůli kázání v češtině a možnosti zpovědi zde dokonce musel sloužit kněz znalý tohoto jazyka (např. *Bartlová 2005*).

Kromě obohacení duchovního si poutník ze své cesty zpravidla mohl donést též rozličnou formu poutního odznaku, který se mu stal nejen „turistickým suvenýrem“, ale též jakýmsi oficiálním dokladem o účasti na mnohdy strastiplné a nákladné cestě (např. *Velímský 1998*, 436), nebo přímo amuletem zabezpečujícím ochranu „svatými“ (např. *Schmauder 1991*, 74). V Cáchách byly produkovány především odznaky kovové – jejich starší formou byly zejména plné plakety s motivem sedící Madony na trůně s dítětem a s lilii v ruce (z českých nálezů srov. *Kouřil – Teryngerová 2002*, obr. 5, 6), které byly během 14. století nahrazovány hlavně prolamovanými odznaky s vyobrazením „vystavování tuniky Panny Marie“ (z českých nálezů srov. *Foster – Koenigsmarková 2009*, obr. 5, 6). Více než 600 let trvající poutní tradice umožnila rozvinout značnou variabilitu v řemeslném provedení i uměleckém pojetí zobrazovaných témat (např. *Rong 2000*; *van Asperen 2013*). Velmi oblíbenou a svým způsobem jedinečnou poutní cášskou devocionálií jsou signální rohy zhotovené z keramiky (např. *Haasis-Berner 1994*; *Jansen 1995*; *Velímský 1998*, 439, obr. 1: 2–3).

Cášské signální rohy, jejich rozšíření, datace a nálezové prostředí

Při hledání původu výroby cášských keramických rohů se vrátíme nejpozději do počátku 14. století, kdy slavnostní ukazování říšských relikvií, uložených v císařské palácové kapli, doprovázelo troubení na trumpety a rohy (*Kühne 2000*, zvl. 153–207; někteří autoři však spojují tuto tradici již s dobou Karla Velikého, srov. *Haasis-Berner 1994*; podobně *Velímský 1998*, 439). Původně zvířecí rohy byly záhy vyráběny i z jiných materiálů – kovu či skla a nejhonosnější kusy představovaly vysoce nákladné exempláře ze slonoviny či stříbra. Hromadná řemeslná výroba jejich keramické obdoby byla nejen levným, ale i rychlým řešením dostupným širokému okruhu poutníků. Cášské keramické rohy tak můžeme označit za ojedinělou kombinaci poutního suvenýru a funkčního předmětu s následným praktickým až magickým uplatněním – jde v podstatě o jednoduchý dechový hudební nástroj (např. *Gringmuth-Dallmer 1997*, 194–195), který s sebou navíc nese magickou moc místa, a jako takový jej lze velmi dobře využít např. k ovlivňování počasí, ochraně před zlými silami, apod. (např. *Friedrich et al. 1993*, 457, 459; *Kühne 2000*, 787–796, s lit.). Nejstarší nálezy tohoto předmětu jsou archeologicky datovány již do 2. poloviny 10. století (*Haasis-Berner 1994*, 19). Většího rozšíření dosáhly až od 13. století, jejich výskyt však přetrvával až do novověku a ještě dnes jsou oblíbeným cášským turistickým artiklem. Poměrně dlouhý časový výskyt jde ruku v ruce s různým technologickým provedením (srov. např. *Haasis-Berner 1994*; *Jansen 1995*; *Mangelsdorf 1992*), směřujícím od jednoduše prohnutých kusů s hráněným tělem až k rohům vrcholně středověkým, s trubicí/trubicemi svinutými do spirály; prostou hrnčinu postupem času stídlá zboží z kameniny.

Výše představený druh artefaktu s sebou nese značné riziko chybné interpretace – v případě jeho dochování v podobě drobnějších zlomků jej lze velmi snadno zaměnit za fragmenty technické keramiky (např. za součást destilačního zařízení, podobně *Velímský 2006*, 255). Primárním problémem v jeho evidenci ovšem může být i chybnější obecnější povědomí o existenci, podobě a funkci těchto velmi specifických artefaktů, jejichž výrobní centrum bylo rozloženo nejen ve vlastních Cáchách, ale i v širším prostoru dnešního Porýní, Belgie a Nizozemí (např. *Gringmuth-Dallmer 1997*, 194). V uvedené „domovské oblasti“ jsou, vedle hrnčířských dílen provázených četnějším výskytem defektních kusů tohoto technicky mnohdy složitějšího výrobku, registrovány nálezy cášských keramických rohů z 20 hradů, 10 měst, 3 kostelů a 2 vesnic, což zjevně koresponduje i s celkovým poměrem dosud známých artefaktů vůči jejich nálezovému prostředí (48 ks z hradů, 11 ks z měst, 3 ks z kostelů, 3 ks

Obr. 1. Mědirytina A. Hogenberga z roku 1632 zachycující davy poutníků přihlížejících ukazování mariánských relikvií v Cáchách (podle Schiffers 1930).

Fig. 1. Intaglio print by A. Hogenberg from 1632 depicting throngs of pilgrims watching a parade of Marian relics in Aachen (after Schiffers 1930).

z vesnic a 4 ks bez náleзовého kontextu, podle *Gringmuth-Dallmer* 1997, 194). Velkou oblibu keramických rohů na středověkých hradech lze dokreslit lokalitou Hülchrath, Kr. Neuss, odkud byly dosud publikovány zlomky pocházející nejméně z 10 kusů (*Jansen* 1995, 424, Anm. 19). Výskyt keramických rohů se logicky koncentruje zejména v Porýní a dále také na území dnešní Francie, Belgie a Nizozemí; relativně často jsou zaznamenány také v Hesensku, méně na severu Německa a v prostředí jihoněmeckém. V našem geografickém prostoru jsou pak spíše „kuriozitou“ – ke dvěma doposud rozpoznávaným exemplářům z Čech (hrady Děvín a Egerberg, *Velímský* 2006, 258, Fig. 5) můžeme nově přiřadit dva nálezy moravské (zaniklá středověká ves Rakousky, k. ú. Kralice na Hané a tvrz či středověká ves předcházející dnešní Bílé Lhotě, viz dále přehled devocionálií cášské provenience z českých zemí) a s opatrností též dosud osamocený náleze ze Slovenska (Nitrianska Pravno – Vyšehrad, *Remiášová* 1975, 92, obr. 80: 12; zde je však cášská provenience zpochybňována, *Slivka* 1998, 315, obr. 9: 8).

Nálezy devocionálií cášského původu v českých zemích (obr. 2)

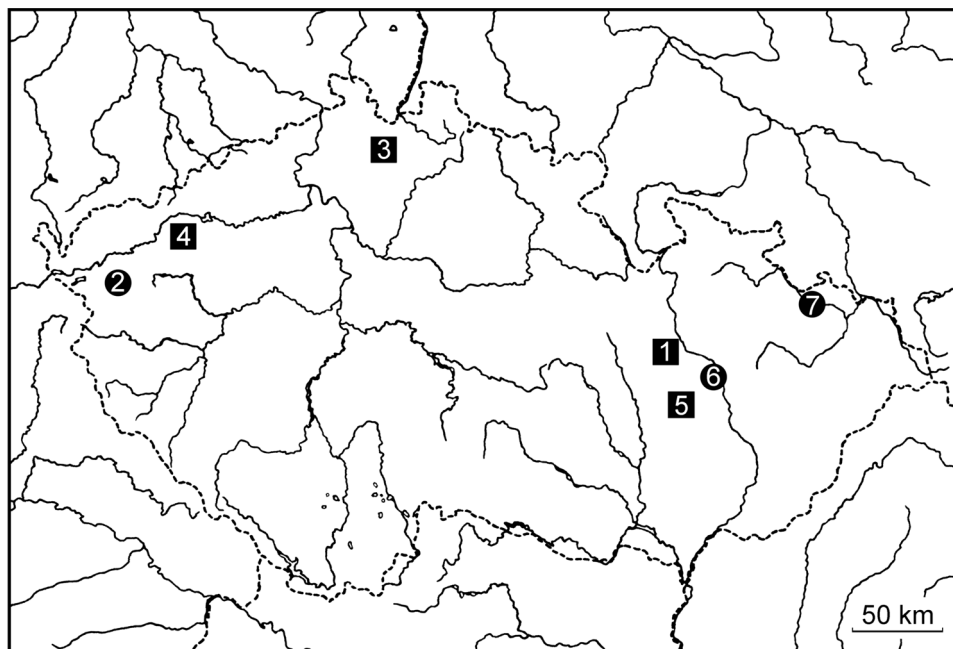
1. **Bílá Lhota, okr. Olomouc, náhodný náleze ze 70. let 20. století.** Osada Bílá Lhota, něm. Weisssoehlhütten, je prvně písemně připomínána v roce 1356 (*Hosák* 1967, 263). Na místě zámku, který stojí naproti areálu zdejšího Arboreta – dřívějšího zámeckého anglického parku, původně stávala tvrz uváděná v roce 1437.

Při stavebních úpravách „jízďárny“ ve zmíněném Arboretu byl prokopán val dřívějšího tvrziště a v něm nalezeny střepy ze 14. až 15. století (*Kaliczová 1985, 29*). Při probíhající revizi muzejních fondů identifikoval na sklonku roku 2014, na základě znalostí králického exempláře, kurátor archeologických sbírek L. Hlubek ve výše uvedeném nálezovém souboru (Vlastivědné muzeum v Olomouci, přírůstkové číslo P 222/78) torzo jednoduchého „cášského keramického rohu“ s hráněným tělem.

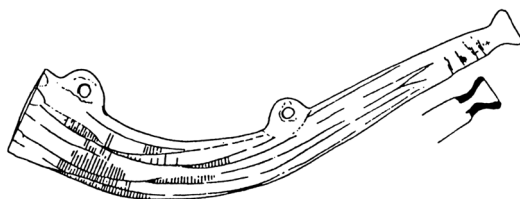
Lit.: *Nepublikováno*.²

2. **Hrad Bečov nad Teplou, k. ú. Bečov nad Teplou, okr. Karlovy Vary, výzkum 2007.** Nález kovového poutního odznaku s prolamovaným motivem trůnící Madony a kleriků přidržujících nad ní zavěšené roucho Panny Marie (jednu ze čtyř v Cáchách uchovávaných mariánských relikvií) byl učiněn v jedné ze sond otevřených na hradě archeologickým výzkumem NPÚ, ú. o. p. v Plzni a vedeným L. Foster. Výzkum protnul souvrství při parkánové zdi až na úroveň podloží, resp. její základové spáry, čímž poskytl nestratifikovaný materiál datovaný do rozpětí od konce 13. až do první poloviny 16. století, s převahou keramických zlomků odpovídajících průběhu 14. století; odznak byl deformovaný (přehnutý na polovinu), a tvořil tak schránku pro černý kamenný růžencový korálek. Zejména tedy na základě analogií je výše uvedený exemplář kladen do 2. poloviny až poslední čtvrtiny 14. století.
Lit.: *Foster – Koenigsmarková 2009*.
3. **Hrad Děvín, k. ú. Hamr na Jezeře, okr. Česká Lípa, výzkum v 70. letech 20. století.** Fragment keramického signálního rohu se třemi paralelními šroubovicemi byl identifikován v materiálu z dosud nevyhodnoceného a nepublikovaného archeologického výzkumu této severočeské hradní zříceniny. Pochází z kontextu datovaného do 2. poloviny 14. a na počátek 15. století.
Lit.: *Velínský 2006, 258*.
4. **Hrad Egerberg, k. ú. Lestkov, okr. Chomutov, výzkum v 80. letech 20. století.** Fragment keramického signálního rohu se dvěma šroubovicemi byl získán povrchovým sběrem v prostoru uvedeného hradu situovaného v severozápadních Čechách. Vzhledem k původu je nález datován jen rámcově do vrcholného středověku.
Lit.: *Velínský 2006, 258, Fig. 5*.
5. **Kralice na Hané – Kralický Háj, okr. Prostějov, výzkum 2012.** Torzo cášského keramického rohu identifikované mezi nálezy získanými záchranným archeologickým výzkumem v Průmyslové zóně města Prostějova při rozšiřování výrobního areálu společnosti Žaluzie Neva. Výzkum provedlo prostějovské pracoviště Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., pod vedením P. Fojtíka. Podrobnější prezentace tohoto předmětu a jeho nálezového kontextu je předmětem předložené práce.
Lit.: *Fojtík 2012b, 7, 20, 68–69, obr. 2; 2013*.
6. **Olomouc – Dolní náměstí, okr. Olomouc, výzkum 2011–2013.** V rámci realizace projektu „Stavební úpravy Dolního náměstí v Olomouci“ provedl NPÚ, ú. o. p. v Olomouci archeologický výzkum vedený R. Zatloukalem. Během odkrytí bylo nalezeno též šest poutních odznaků (čtyři takřka úplné, dva fragmentární) ze 13. až 14. století – tři exempláře s trůnící P. Marií s Ježíškem pocházejí z Cách, odznak s biskupskou postavou představující sv. Serváce byl donesen z Maastrichtu, fragmentární kusy dosud nebyly blíže určeny.
Lit.: *Zatloukal 2013, 7, obr. 10*.
7. **Opava – ulice Ostrožná č. p. 40, okr. Opava, výzkum 1999.** Olověný poutní odznak s charakteristickým zobrazením trůnící Panny Marie byl získán záchranným archeologickým výzkumem Památkového ústavu v Ostravě realizovaným v historickém jádru Opavy pod vedením H. Teryngerové. Odznak byl vyzvednutý z bohatého středověkého souvrství situovaného v „průchozím koridoru“ mezi dvěma úzkými středověkými parcelami, a to v kontextu obsahujícím keramiku závěru 13. a průběhu 14. století.
Lit.: *Hrdina et al. 2013, 326–329, Abb. 3a–b; Kouřil – Teryngerová 2002; Kouřil – Wihoda 2003, 100, obr. 14*.
Opava – obytný blok Horní náměstí/ulice Ostrožná/ulice Popská (dřívější ulice Radniční), okr. Opava, výzkum 2010. Druhý kovový poutní odznak cášské provenience pocházející z historického jádra Opavy, opět s příznačným motivem trůnící Panny Marie s Ježíškem, byl získán v roce 2010 rozsáhlým záchranným archeologickým výzkumem souvisejícím s realizací developerského projektu „Opava-City-Center“, který společnými silami zabezpečoval NPÚ, ú. o. p. v Ostravě a Archaia Brno, o. p. s. Tento je na základě ikonografického rozboru kladen do 1. poloviny 14. století, čemuž odpovídá i jeho původní stratigrafické uložení ve vrstvě „soudobé“ planýrky.
Lit.: *Hrdina et al. 2013, 335–338, Abb. 6a–b; Marešová 2012*.

² Za informaci o nálezu a možnost jeho předběžného zveřejnění děkuji touto cestou kolegovi L. Hlubkovi.

● kovový poutní odznak

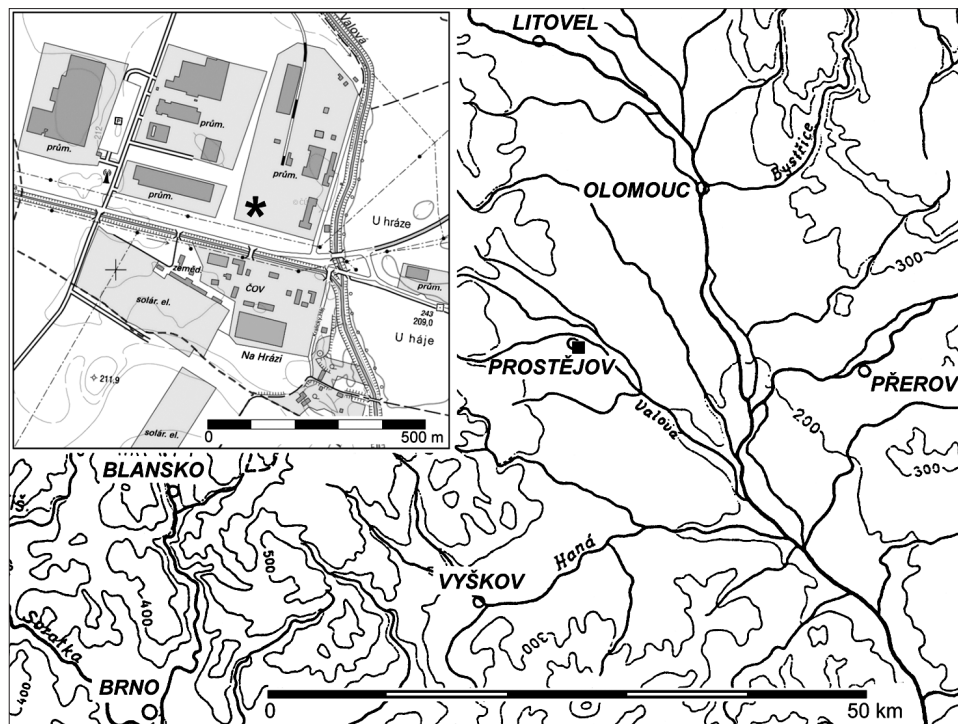
■ keramický signální roh

Obr. 2. Dosavadní nálezy devocionálií cášské proveniencie v českých zemích. Ilustrativně vyobrazené artefakty: kovový odznak nalezený v blízkosti cášského dómu, podle *Rong 2000*, Abb. 5; keramický roh pocházející z nizozemského Utrechtu, podle *Jansen 1995*, Abb. 2: 4.

Fig. 2. Existing finds of devotional items of Aachen origin in the Czech lands. Illustrative depictions of artefacts: a metal token discovered near an Aachen house (after *Rong 2000*, Abb. 5); a ceramic horn from Utrecht, the Netherlands (after *Jansen 1995*, Abb. 2: 4).

Topografie lokality a nálezové okolnosti

Lokalita leží v západním cípu katastrálního území dnešního městyse Kralice na Hané, okr. Prostějov, necelý 1 km od okraje města Prostějova směrem k východu (obr. 3). Jde o plochý inundační terén s nadmořskou výškou pohybující se v rozmezí 210 až 212 m, rozprostírající se podél pravého břehu řeky Valová, a to od jejího vzniku spojením Romže a Hloučely u Vrahovic až po původní soutok s jižním ramenem řeky Hloučely asi 2 km dále po proudu. Toto rameno, označované též jako Mlýnský náhon, Mlýnská strouha, či Mlýnský potok, je v současnosti napřímeno a svedeno ke komunikaci spojující Prostějov s Kralicemi na Hané (dnes ulice Kralická), čímž protíná ve směru SZS–VJV výše

Obr. 3. Kralice na Hané (okr. Prostějov), Průmyslová zóna města Prostějova. Místo nálezu (vyznačeno hvězdičkou) na výřezu z odpovídající základní mapy a lokalita v širším geografickém kontextu.

Fig. 3. Kralice na Hané (Prostějov district), Prostějov Industrial Zone. Location of find (marked by an asterisk) on an inset from the relevant basic map and the site in the broader geographic context.

pojednaný prostor tzv. Kralického Háje (nyní Průmyslové zóny města Prostějova) a dělí jej do dvou prostorově nesouměrných částí; podle dostupných historických map však jeho přirozené koryto lemovalo úpatí nízkého návrší, zvedajícího se mezi Prostějovem a Bedihoštěí, tedy o několik stovek metrů jižněji.

Zvýšená pozornost je „Kralickému Háji“ věnována od roku 2003, kdy byla započata výstavba v severovýchodní části následně velmi rychle se rozrůstající Průmyslové zóny města Prostějova. Do dnešních dnů zde proběhly téměř dvě desítky stavebních, a tedy i archeologických akcí, které zasáhly plochu o celkové rozloze dosahující ca 10 ha (souhrnněji např. *Přichystal 2008*, 330–331; *Šmíd a kol. 2013*, 10–14, 99–107 ad.). Zdejší středověké osídlení bylo prozatím zhodnoceno jen informativním způsobem (*Fojtík 2006*); bližší pozornost byla věnována pouze drobné terakotové plastice zpodobňující ženskou figuru oděnou v dobovém čepci a rouchu, která je datována k přelomu 14. a 15. stol. a představuje potencionální import z prostředí Norimberku (*Fojtík 2010*).

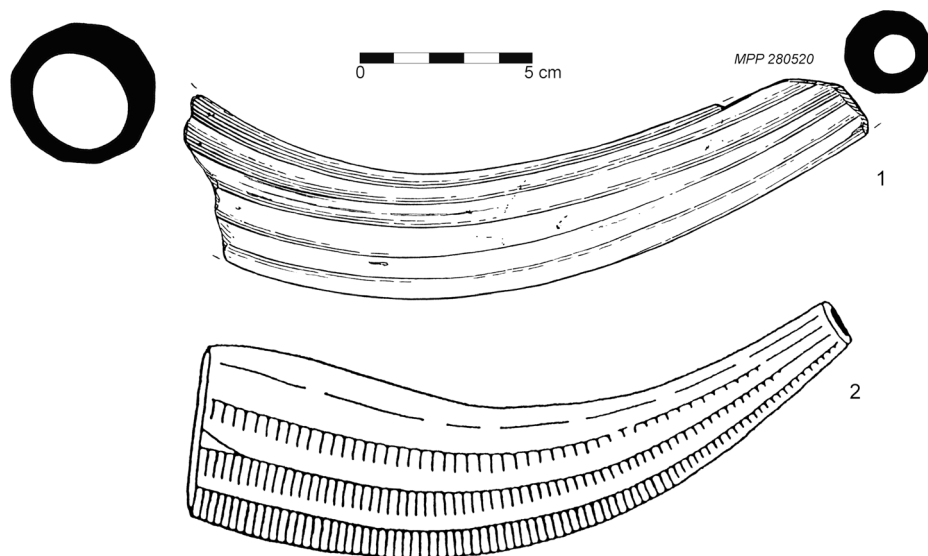
Více než stoletým vývojem prošla i samotná historická identifikace pozůstatků zdejší středověké vsi. V prvním českém popisu prostějovského hejtmanství z roku 1898 nalezneme zmínku o zaniklé osadě Rakousky, situované právě do prostoru dnešní Průmyslové zóny města Prostějova (*Faktor 1898*, 112). Nejen její problematikou se v 80. letech 20. století podrobněji zabýval středoškolský profesor J. Šrot, který do míst, kam byla původně kladena zaniklá ves Rakousky nově lokalizoval, a dodejme, že s velice věrohodnými a podloženými argumenty, jinou v písemnostech zmíněnou osadu nazvanou Stará Ves „u Rakousek“ (*Šrot 1982*, 10–11, tab. I: 1; 1986, 34). Postupující industriální zástavba při

východním okraji současného města Prostějova, započatá v roce 1998, se velmi brzy dotkla i prostoru zaniklé středověké osady a více či méně podrobně prezentované středověké terénní situace a předměty hmotné kultury byly pochopitelně spojovány právě se Šrotovou Starou Vsí u Prostějova (např. *Fojtík 2006; 2010; Šmíd 2008*, 245 ad.). Příbývající archeologické poznatky o středověkém osídlení místa dovolují hovořit o svébytné a patrně velmi dobře prosperující sídelní jednotce fungující nejméně od konce 11. století až do závěru 15. století. Ojedinelá a jen velmi strohá písemná zmínka v prodejní listině z roku 1459 (*Šrot 1986*, 34, s odkazem na AČ VI, 502) se ve srovnání se zkoumanou osadou s doloženým drobným šlechtickým sídlem typu motte (*Šmíd 2007a*, 476–477; k předpokládané podobě srov. *Unger 1994*) zdá být žalostně málo. Archeologické prameny se však nápadně přibližují v písemnostech své doby mnohem častěji zmíněným a konkrétněji popisovaným Rakouskám (srov. *Šrot 1986*, 34) – např. roku 1356 jako „Racus“ (*ZDO I*, 443), 1358 jako „Racusek“ (*ZDO I*, 602), 1373 jako „Rachuses“ (*CDM XII*, 155), 1381 jako „Rakusek“ (*ZDO IV*, 483). Zásadní zjištění pro další studium problematiky správného jména odkryté středověké vesnice v mnohém připomínající takřka městskou lokaci přinesl rok 2012, kdy se liniový výkop určený pro pokládku plynovodu dotknul nejen prostoru, kam jsou J. Šrotem kladeny úvodem zmíněné Rakousky, ale protnul dokonce i místo jejich domnělého vladického dvora (*Šrot 1986*, 34, obr. na str. 33) – výkopy však byly prosté jakýchkoliv (tolik očekávaných) středověkých archeologických situací (*Fojtík 2012a*, 3). Kritická revize dostupných topografických údajů a nových terénních poznatků nás vede k překvapivým závěrům (*Šmíd a kol. 2013*, 105–107). Odkryvy v Kralickém Háji zřejmě opravdu zasáhly středověkou vesnici Rakousky, čítající v době své cílené likvidace 29 usedlostí (*Grůzová 2000*, 71), a osamocená zmínka o tzv. „Staré Vsi u Rakousek“ je snad jen bližší polohopisnou specifikací prodávaných parcel osídlených již ve střední době hradištní (*Procházková 1999; Šmíd 2002b*). Tato místa byla někdy v průběhu 15. století (k pozdně středověkým objektům v daném prostoru srov. *Šmíd 2002a; 2007b*) zjevně začleněna právě do těsně sousedících Rakousek, v dnešním pojetí se tak stala jejich integrovanou částí.

Rakousky na Prostějovsku patří k nepočtené skupině zaniklých středověkých osad, u nichž máme konkrétní písemný údaj o jejich konci (např. *Nekuda 1961*, 70). Jak pluziny, tak nakonec i ves samotná, musely v letech 1487 až 1491 ustoupit podnikatelským záměrům Herolta z Kunštátu spočívajícím v založení soustavy rybníků. Tato vodohospodářská díla ovlivnila dochování řady pravěkých (viz devastace značné části birituální nekropole lidu s lineární keramikou, *Šmíd 2012*, 15–16, obr. 5), ale i středověkých terénních situací (vždyť i absence reliktů kamenných podezdívek jednotlivých usedlostí lze vysvětlit jejich postupným planýrováním za účelem opětovného použití cenného stavebního materiálu v konstrukcích mohutných rybníčních hrází, místy v terénu dodnes patrných, *Fojtík 2006*, 38). Blízké koryto říčky Valová, sloužící k jejích napájení, se nakonec přímo dotklo i nálezového kontextu prezentovaného artefaktu. V nejvýchodnější části odkryvu byla registrována zřetelně ohraničená plocha, kterou jsme interpretovali jako původní hranici záplavového území jejího dřívějšího meandrujícího koryta (*Fojtík 2012b*, 8, obr. 2). Při jejím vyklínění byla položena trojice sond, kdy sonda č. 2 byla záměrně umístěna tak, aby svoji jižní hranou protínala po skrývece patrný objekt č. 531/2012 (*Fojtík 2012b*, 20, obr. 2). Šlo o široce oválnou „ohraničenou vrstvu“ (kont. 103 – středně ulehlá světle šedá jílovitá hlína), snad relikt jen nezřetelně zahloubeného objektu, který nasadil na kont. 109, tvořený tmavě hnědou, středně ulehlou hlínou s hrudkami mazanice a drobnějšími zlomky pravěké keramiky. Z vrstvy 103 v objektu č. 531/2012 byly, vedle torza keramického signálního rohu (viz popis níže), vyzvednuty zlomky užitkové keramiky (výběr na obr. 5), amorfní zlomky železných předmětů, fragment kamenného brousku, mazanice a zvířecí kosti – soubor je inventován ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově, nyní Muzea a galerie v Prostějově, pod inv. č. 280520–280584 + skart.

1. Torzo střední části keramického rohu s hráněným tělem. Materiálem je dobře plavená kaolinová keramická hmota s jemným ostřivem a kvalitním oxidačním výpalem do odstínů bílé s jemnými šedožlutými tóny. Délka torza je 194 mm, max. vnější průměr 40 mm, min. vnější průměr 25 mm. Předmět je uložen ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově, nyní Muzea a galerie v Prostějově, inv. č. 280520 (obr. 4: 1).

Datování nálezového souboru z kralického objektu č. 531/2012 nečiní větších obtíží, zejména díky znalosti početných kolekcí středověkého materiálu nejen přímo z Rakousek (výběrově *Fojtík 2006*), ale i z blízkého Prostějova (výběrově *Čížmář – Šmíd 2000*). Chronologickou příslušnost zastoupené

Obr. 4. Kralice na Hané (okr. Prostějov), Průmyslová zóna města Prostějova. Torzo keramického rohu (1) a jeho analogie (2) z německé lokality Wartenberg, podle Jansen 1995, Abb. 3: 3).

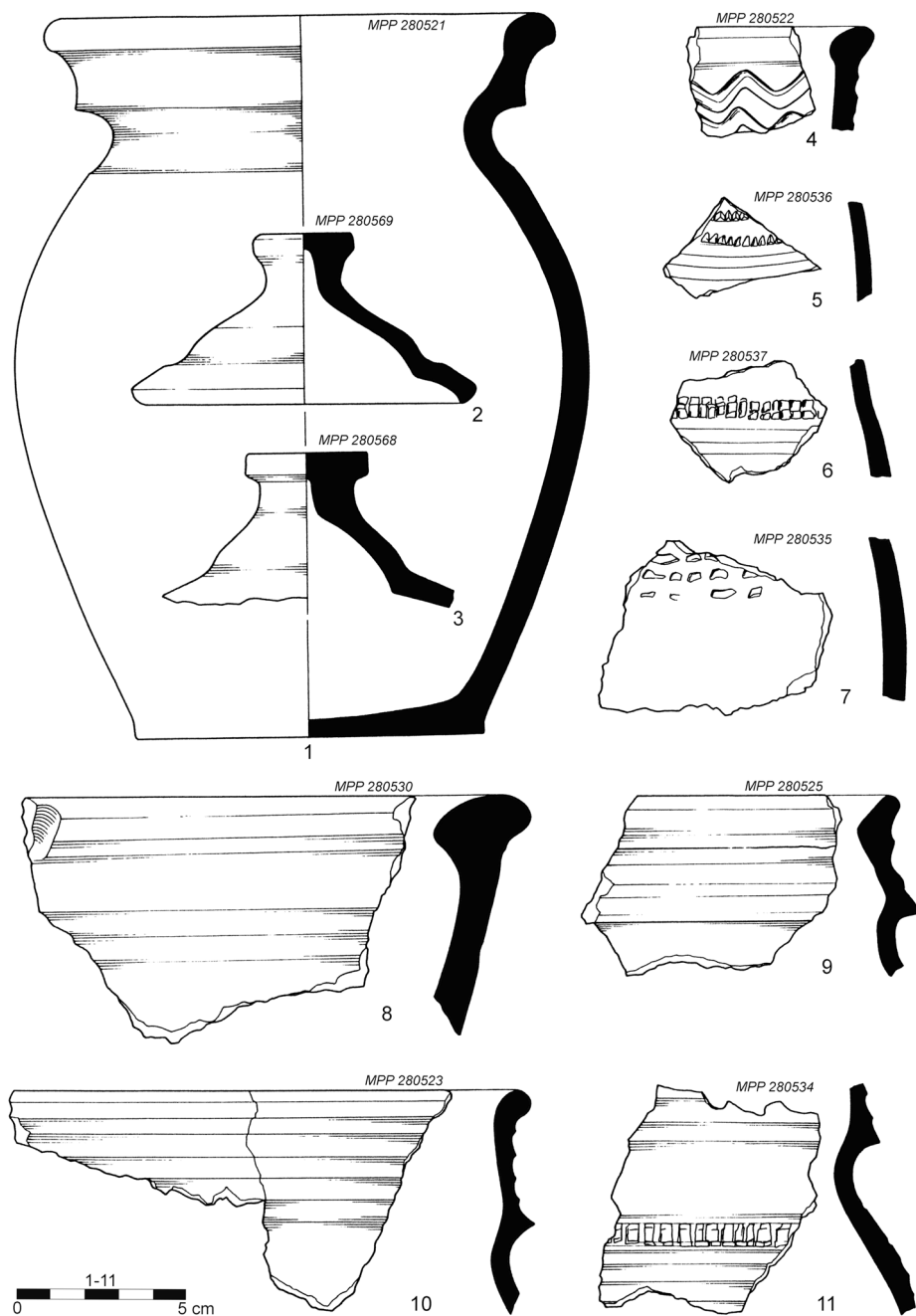
Fig. 4. Kralice na Hané (Prostějov district), Prostějov Industrial Zone. Fragment of ceramic horn (1) and its parallel (2) from the German site of Wartenberg (after Jansen 1995, Abb. 3: 3).

keramiky můžeme vymezit průběhem 14. století na straně jedné (objevuje se zde příznačný hrnec s okružím – obr. 5: 1 nebo zvonovité pokličky – obr. 5: 2–3) a 1. čtvrtinou 15. století na straně druhé (silně zastoupeny jsou zvonivě vypálené tenkostěnné džbány šedého povrchu s výrazně profilovaným okružím – obr. 5: 9–11, častá je i výzdoba provedená radélkem – obr. 5: 5–7, 11). Počátek 15. století je tak zároveň datem *ante quem* pro náš exemplář cášského rohu, jehož vznik lze hypoteticky klást do průběhu 14. či k přelomu 14. a 15. století, tedy do doby, kdy jsou poutě do Cách v hojně míře doloženy i v písemných pramenech.

Shrnutí

Středověké poutní odznaky a suvenýry (přehledně Velínský 1998; 2006) představují dosti specifického zástupce z kategorie předmětů církevní hmotné kultury (Čechura 2009, 554–555), v jejichž rámci s sebou nesou i nebývale vysoký informační potenciál. Tyto „artefakty s příběhem“ se tak těší rostoucímu zájmu nejen ze strany historiků, historiků umění, ale i archeologů – v době zcela nedávné byla z území Moravy zveřejněna kupříkladu kolekce šesti kovových poutních odznaků získaných při archeologickém výzkumu olomouckého Dolního náměstí (Zatloukal 2013, 7, obr. 10), otvory opatřená svatojakubská mušle z hrubé „poutníka“ ze hřbitova při kostele sv. Jakuba v Brně (Zůbek 2013) nebo její další „v muzejním depozitáři znovuoobjevený“ exemplář přinesený cestovatelem ze španělské Galicie (Santiago de Compostela) tentokrát do bývalého královského města Litovel (Hlubek 2014).

Záchrannými archeologickými výzkumy probíhajícími v letech 2003 až 2012 v rychle se rozrůstající Průmyslové zóně města Prostějova byla v nejzápadnějším cípu katastrálního území městyse Kralice na Hané, okr. Prostějov, postupně odkrývána, vedle množství památek pravěkých a protohistorických, též zaniklá středověká ves Rakousky, která zde existovala přibližně od konce 11. do konce 15. století. V roce 2012 bylo v kontextu reliktu jednoho ze středověkých objektů, datovaného keramikou na počátek 15. století, vyvednuto torzo keramického signálního rohu (v německé terminologii „Aachhorn“). Tento specifický artefakt, sloužící jako zvláštní forma poutního suvenýru z Cách, je

Obr. 5. Kralice na Hané (okr. Prostějov), Průmyslová zóna města Prostějova. Výběr doprovodného keramického materiálu z příslušného nálezového souboru.

Fig. 5. Kralice na Hané (Prostějov district), Prostějov Industrial Zone. Selection of accompanying ceramic material from the relevant assemblage of finds.

vůbec prvním rozpoznáním exemplářem z geografického prostoru Moravy a zřejmě jedním z pouhých čtyř kusů doposud identifikovaných na území České republiky. Poznamenejme též, že ač se Cáchy těšily u poutníků z českých zemí veliké oblibě, registrujeme u nás devocionálie cášské proveniencí prozatím jen ze sedmi lokalit s celkovým počtem 10 takto určených předmětů.

Prezentovaný náález je nejen dokladem ohromné mobility a snad i vysoké zbožnosti člověka pozdního středověku (nešlo-li o „smírčí pouť“, tedy formu trestu za hrdelní zločin; *Hrdina 2008*, s. lit.), ale také hmatatelným odrazem jeho finančních možností, resp. společenského statusu.

Prameny a literatura

- AC: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Díl I.–VI. Ed. F. Palacký. Praha 1840–1872.
- van Asperen, H. 2013: Annunciation and Dedication on Aachen Pilgrim Badges. Notes on the Early Badge Production in Aachen and Some New Attributions. *Peregrinations: Journal of Medieval Art & Architecture* IV/2, Ohio, 215–235.
- Barťolová, M. 2005: Čeští panovníci na oltáři v Cáchách. *Dějiny a současnost* 27/2, 7.
- Bláha, J. 1998: Archeologický příspěvek k poznání poutnického života ve středověké Olomouci. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Facultas Philosophica. Philosophica-Aesthetica* 16 – *Historia Artium* II, Olomouc, 47–64.
- CDM XII: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Ed. V. Brandl. Brno 1890.
- Čechura, M. 2009: Církevní hmotná kultura v archeologických pramenech. *Archaeologia historica* 34, 543–561.
- Čížmář, Z. – Šmíd, M. 2000: Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století. *Archaeologia historica* 25, 77–102.
- Faktor, F. 1898: Popis okresního hejtmánství prostějovského. Praha.
- Fojtík, P. 2006: Zaniklá středověká osada Stará Ves u Prostějova ve světle nových archeologických nálezů. *Štafeta – kulturní časopis Prostějovska* 37, 33–39.
- 2010: Drobná středověká terakotová plastika ze zaniklé středověké osady Stará Ves, k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov. In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám, Praha, 434–441.
- 2011: Kralice na Hané, „Kralický háj“ 2011, „Areál Žaluzie NEVA, p. č. 350/1, k. ú. Kralice na Hané“, č. akce 37/11. Archiv ÚAPP Brno, v. v. i., č. j. 199/11.
- 2012a: Bedihošť, „Kalky“ 2012, „špičkový zdroj č. 1 v Prostějově – VTL přípojka“, č. akce 61/12. Archiv ÚAPP Brno, v. v. i., č. j. 89/12.
- 2012b: Kralice na Hané, „Kralický háj“ 2012, „Rozšíření areálu Žaluzie NEVA, s.r.o., k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov – objekt lakovny“, č. akce 83/12. Archiv ÚAPP Brno, v. v. i., č. j. 253/12. Brno.
- 2013: Kralice na Hané (okr. Prostějov), „Kralický háj“ (průmyslová zóna města Prostějova). In: *Přehled výzkumů* 54-2, Brno, 207–208, obr. 63–64.
- Foster, L. – Koenigsmarková, H. 2009: Náález poutního odznaku na hradě v Bečově nad Teplou. *Archaeologia historica* 34, 575–585.
- Friedrich, R. – Junk, H. – Kreuz, A. – Petrasch, J. – Rittershofer, K. F. – Titzmann, P. – von Waldstein, Ch. 1993: Die hochmittelalterliche Motte und Ringmauerburg von Oberursel-Bommersheim, Hochtaunuskreis. *Germania* 71, 441–519.
- Grimmuth-Dallmer, E. 1997: Archäologische Funde vom Musikinstrumenten aus mittelalterlichen Burgen. In: *Život v archeologii středověku*, Praha, 192–200.
- Grůzová, L. 2000: Město ve svých začátcích 1141–1495. In: *Prostějov. Dějiny města* 1, Prostějov, 49–82.
- Haasis-Berner, A. 1994: Hörner aus Keramik-Wallfahrtsdevotionalien oder Signalhörner?. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 22, 15–38.
- Hlubek, L. 2014: Náález svatojakubské mušle ve městě Litovli. In: *Archeologie a vlastivěda*. PhDr. Pavlu Michnovi k sedmdesátým narozeninám. *Vlastivědný věstník moravský* LXVI – Supplementum 2, Brno, 35–38.
- Hosák, L. 1967: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Úvodní svazek. *Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava.
- Hrdina, J. 2008: Smírčí poutě v českých a moravských městech pozdního středověku. Drobná sonda z pramenů měst Jihlava a Krupka. In: M. Nodl – M. Wihoda edd., *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Brno, 203–216.

- Hrdina, J. 2010: Čeští a moravští poutníci v Říši v pozdním středověku. In: J. Mihola ed., *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno, 11–30.
- Hrdina, J. – Kolář, F. – Marešová, B. – Mudra, A. – Skalická, P. – Teryngerová, H. F. 2013: Neue Pilgerzeichenfunde aus Opava (Troppau) und Typologie der älteren Aachener Pilgerzeichen im Kontext der Aachenfahrt aus den böhmischen Ländern im 14. Jahrhundert. In: H. Kühne – L. Lambacher – J. Hrdina Hrsg., *Wallfahrer aus dem Osten. Mittelalterliche Pilgerzeichen zwischen Ostsee, Donau und Seine. Beiträge der Tagung Perspektiven der europäischen Pilgerzeichenforschung 21. bis 24. April 2010 in Prag. Europäische Wallfahrtsstudien Band 10*, Frankfurt am Main, 321–359.
- Jansen, L. 1995: Aachenpilger in Oberfranken. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 25, 421–434.
- Kaliczová, D. 1985: Přírůstky archeologické sbírky za léta 1976 až 1979. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* č. 234, 25–29.
- Kouřil, P. – Teryngerová, H. 2002: Středověký poutní odznak z historického jádra města Opavy. In: *Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, Wrocław – Praha, 227–233.
- Kouřil, P. – Wihoda, M. 2003: Etnické trojmezí? Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku. *Archaeologia historica* 28, 69–111.
- Kühne, H. 2000: *Ostensis reliquiarum: Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heilturnsweisungen im Römisch-Deutschen Regnum. Arbeiten zur Kirchengeschichte* 75. Berlin.
- Mangelsdorf, G. 1992: Das Aachhorn von Greifswald – ein Beitrag zur mittelalterlichen Devotionalienkunde. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, Jahrbuch* 1991, 219–225.
- Marešová, B. 2012: Poutní odznak. In: K. Vojkůvková – M. Žezula edd., *Předměty vyprávějí... Hmotná kultura středověké a raně novověké Opavy ve světle nálezů z archeologických výzkumů v prostoru bývalé Radniční ulice a v areálu opavského pivovaru, Opava – Ostrava*, 58–59.
- Nekuda, V. 1961: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno.
- 2007: Středověká vesnice na Moravě. Brno.
- Procházková, P. 1999: Prostějov – Kralický háj (okr. Prostějov). In: *Přehled výzkumů 40 (1997–1998)*, Brno, 246–247.
- Přichystal, M. 2008: Dva provrtané medvědí zuby z halšatského sídliště v Kralicích na Hané (okr. Prostějov). *Příspěvek k postavení medvěda v symbolice starší doby železné. Pravěk* NŘ 17, 329–356.
- Remišová, M. 1975: Archeologický výskum na hradisku Vyšehrad. In: *AVANS z roku 1974*, Nitra, 91–92, obr. 80.
- Rong, P. 2000: Aachener Pilgerzeichen. Aachen.
- Schiffers, H. 1930: *Kulturgeschichte der Aachenfahrt*. Köln.
- 1951: *Der Reliquienschatz Karls des Grossen und die Anfänge der Aachenfahrt*. Aachen.
- Schmauder, M. 1991: Mittelalterliche Pilgerandenken im Oldenburger Raum. *Archaeologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland* 14, 69–76.
- Slivka, M. 1998: Stredoveký homo viator (Slovensko ve vzťahu k medzinárodným pútnym miestam). *Archaeologia historica* 23, 303–320.
- Šmíd, M. 2002a: Bedihošť, „Dolní padělky“ 2002, „odkanalizování obce Bedihošť na ČOV Prostějov v trase výtlaku“, č. akce 272/02. *Archiv ÚAPP Brno*, v. v. i., č. j. 248/02.
- 2002b: Prostějov – Kralický háj, „Na Hrázi“ 2002, „odkanalizování obce Bedihošť na ČOV Prostějov v trase výtlaku“, č. akce 21/02. *Archiv ÚAPP Brno*, v. v. i., č. j. 247/02.
- 2007a: Kralice na Hané (okr. Prostějov), „Kralický háj“ (Průmyslová zóna města Prostějova). In: *Přehled výzkumů 48*, Brno, 344, 363, 391, 476–477.
- 2007b: Prostějov (okr. Prostějov), „Průmyslová zóna města Prostějova“, sektor G. In: *Přehled výzkumů 48*, Brno, 505–506 + obr. 128–129.
- 2008: Předběžná zpráva o birituálním pohřebišti LnK v Kralicích na Hané, okr. Prostějov. In: I. Cheben – I. Kuzma edd., *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Sborník referátů z 26. pracovního setkání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu z Čech, Moravy a Slovenska*, Michalovce, 24.–27. 9. 2007, Nitra, 241–259.
- 2012: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava. *Pravěk – Supplementum* 25. Brno.
- Šmíd, M. a kol. 2013: Kralice na Hané. Birituální pohřebiště kultury s lineární keramikou. *Archeologické památky střední Moravy* 20. Olomouc.
- Šrot, J. 1982: Příspěvek k lokalizaci zaniklých středověkých osad na Prostějovsku. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově* 2/82, 9–18.
- 1986: K historii zaniklých Rakousek a Staré Vsi. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově* 2, 33–35.

- Unger, J. 1994: Koválov. Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě. *Prameny k dějinám a kultuře Moravy* č. 4. Brno.
- Velínský, T. 1998: K nálezům středověkých poutních odznaků v českých zemích. *Archaeologia historica* 23, 435–455.
- 2006: Reflection of Pilgrimages in the Material Culture of the Czech Middle Ages. In: D. Doležal – H. Kühne Hrsg., *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Pilgrimage in European Culture. Europäische Wallfahrtstudien* 1, Frankfurt am Main, 253–270.
- Zatloukal, R. 2013: Tajemství Dolního náměstí aneb poklady skryté pod obyčejnou dlažbou. In: *Dny evropského dědictví, Národní zahájení, Olomouc 2013*, Olomouc, 4–7.
- ZDO: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. *Olmützer Cuda*. Hrsg. P. Chlumecky – J. Chytil – C. Domuth – A. Wolfskron. Brünn 1856.
- Zúbek, A. 2013: Nález svatojakubské mušle ze středověkého hřbitova při kostele sv. Jakuba v Brně. *Archeologické rozhledy* 65, 401–404.

Ceramic Aachenhorn from a deserted medieval village in the cadastre of Kralice na Hané, Prostějov district, central Moravia

Rescue archaeological excavations conducted between 2003 and 2012 in the quickly growing Prostějov Industrial Zone gradually uncovered the deserted village of Rakousky in the territory of Kralice na Hané; the village existed roughly from the end of the eleventh century until the end of the fifteenth century. A fragment of a ceramic signal horn (*Aachhorn*) was discovered in the remains of one of the medieval features, dated by pottery finds to the beginning of the fifteenth century. This specific artefact, which served as a special type of pilgrim souvenir from Aachen, is the first identified specimen from the geographical area of Moravia and one of only four such artefacts identified to date within the Czech Republic. It is also noteworthy that although Aachen was a highly popular destination for pilgrims from the Czech lands, a total of ten devotional items of Aachen origin have been recorded at only seven sites. The presented find not only documents the mobility and perhaps even the great degree of piety of a late medieval individual, it is also a reflection of their affluence and social status.

English by Zuzana Maritz